

1200-tal i Norra Källgatan i Västerås

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Västerås 232:1
Norra Källgatan
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanland

Jonas Ros

1200-tal i Norra Källgatan

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Västerås 232:1
Norra Källgatan
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanland

Jonas Ros

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

Omslagsfoto: Schaktet i Norra Källgatan där det framkom kulturlager från 1200-talet.
Fotograferat från nordväst av Jonas Ros.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-408-5

Tryck: Just Nu, Västerås 2015.

Innehåll

Innehåll.....	4
Sammanfattning.....	5
Inledning.....	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Målsättning, metod och genomförande.....	6
Undersökningsresultat och tolkningar.....	8
Kulturlager från 1200-talet – schakt 2	9
Kulturlager från 1700-talet – schakt 1	11
Utvärdering	12
Referenser.....	13
Tekniska och administrativa uppgifter	14
BILAGOR	15
Bilaga 1. Fyndtabell.....	15

Figur 1. Utdrag ur digitala Gröna kartan för Västmanland. Västerås stad fornlämning 232:1 markerad. Undersökningsplatsens läge markerat med en röd ring. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård gjorde under april månad 2014 en arkeologisk förundersökning i Norra Källgatan i Västerås med anledning av att det lades ned en ny fjärrkylaledning. Det togs upp två schakt. Ben från ett lager i en av sektionerna ¹⁴C-daterades till 1200-talet. I det andra schaktet framkom det kulturlager som dateras till 1700-talet.

Inledning

Under april månad 2014 gjorde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk förundersökning i Norra Källgatan i Västerås (se figur 2) med anledning av att det lades ned en ny fjärrkylaledning. Förundersökningarna genomfördes av Jonas Ros som också sammanställde rapporten

Topografi och fornlämningsmiljö

Den medeltida staden och arkeologiska undersökningar

Den medeltida staden Västerås har i Fornminnesregistret beteckningen RAÄ 232:1 (FMIS). Fornlämningen omfattar ett ca 1 000×700 meter stort område med kulturlager (se figur 1). Den äldsta kartan över Västerås är från 1688 (Gustafsson 1977). På den västra sidan av Svartån låg S:t Nicolai kyrka (se figur 2:1) som omnämns första gången 1311, men kyrkogården kan mycket väl vara äldre (Annuswer et al 1990; Kumlien 1971; Ros 2015).

Stora delar av den medeltida staden Västerås är bortschaktad utan arkeologiska undersökningar (Gustafsson 1977). Det har dock gjorts arkeologiska undersökningar genom vilka vi har fått ny kunskap om den medeltida staden.

I närområdet har det tidigare påträffats kulturlager som daterats till medeltiden. Arkeologiska undersökningar i närheten av Slottsgatan och i Stadsparken, på den västra sidan av Svartån norr om slottet, har givit oss ny kunskap om Västerås. Vid flera undersökningar bl.a. i kvarteret Linnea (se figur 2:5) har det undersökts kulturlager som dateras till sen vikingatid och tidig medeltid (Annuswer et al 1990 s. 17ff; Bergquist 1996a, Sjö 1989). I Stadsparken (se figur 2:6) och Slottsgatan har det undersökts kulturlager som bedöms representera delar av tomter med byggelse. ¹⁴C-dateringar visar att det fanns permanent byggelse på platsen omkring år 1000 e.Kr. och därefter (Alström 2010a; Alström 2014; Ros 1995 och manus).

År 2008 genomfördes en arkeologisk undersökning i Västgötegatan norr om slottet (se figur 2:3). Det äldsta kulturlagret daterades genom ¹⁴C-analys till 1200-talet (Ros 2010).

I Kristinagatan (se figur 2:2) har det gjorts en antikvarisk kontroll. Det framkom kulturlager som ¹⁴C-dateras till perioden 1310–1440 e.Kr. (kal 2 sigma) (Alström 2010b). Utgrävningen gjordes väster om det nu aktuella undersökningsområdet.

I Källgatan har det gjorts en schaktningsövervakning, men schaktet var endast 0,4 meter djupt och det framkom endast sand (Alström 2002b). I Skomakargatan har det schaktats för fjärrkyla. Schaktet var 36 meter långt och 0,8 m djupt. Inga kulturlager framkom (Alström 2002a).

I samband med en arkeologisk förundersökning i kvarteret Irma påträffades inga kulturlager. Vid undersökning i kvarteret Klaudias norra del bedömdes kulturlagren vara söndergrävda i samband med sentida markarbeten. I kvarterets Klaudias södra del framkom ungefär en halvmeter tjocka kulturlager. Fynden daterades till 1300-talet (Syse 1985). Det gjordes senare en arkeologisk slutundersökning i kvarteret Klaudia. De äldsta lagren var från sent 1200-tal (se figur 2:4). Bebyggelselämningarna indelades i sex faser. De yngsta lagren var från 1700–1800-tal (Bergquist 1996b). Den sistnämnda undersökningen gjordes öster om det i rapporten aktuella undersökningsområdet.

Målsättning, metod och genomförande

Länsstyrelsen hade fastställt förundersökningens syfte och det var att dokumentera fornlämningen för att tillvarata kunskap som förväntas bidra till områdets historia och som kan bli till nytta för samhällsplaneringen. Om större anläggningar eller komplexa kulturlager framkom skulle arbetet avbrytas för samråd med Länsstyrelsen.

Förundersökningen skulle klargöra följande:

- fornlämningens utbredning inom schaktet
- bedömning av kulturlager, anläggningar och fynd – karaktär, mängd och bevarandegrad
- preliminär datering
- preliminär tolkning av fornlämningen.

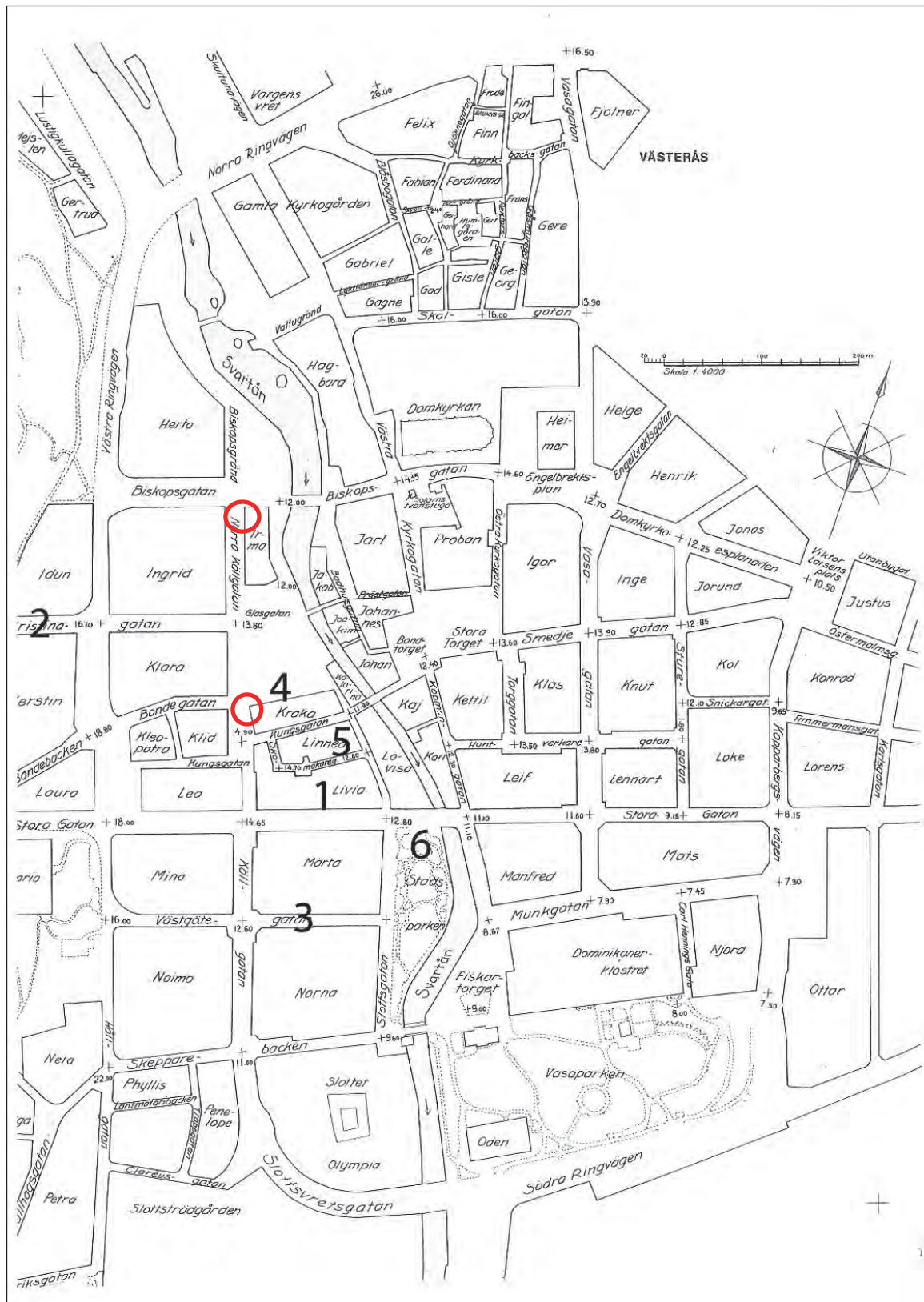
Utifrån förutsättningarna för arbetsföretaget och fornlämningens kunskapsvärde bedömde Länsstyrelsen att ambitionsnivån skulle vara rimlig vad det gäller åtgärder men dokumentationen av fornlämning skulle hålla god kvalitet.

Rimlig ambitionsnivå innebar att undersökning och dokumentation skulle omfatta följande:

- en arkeolog skulle delta vid schaktningen
- kulturlager och anläggningar skulle dokumenteras i sektion
- anläggningar skulle även dokumenteras i plan
- om möjligt skulle prover tas för ¹⁴C-datering av de undre kulturlagren och av några anläggningar

Det togs upp två schakt som planerat. Bärlagret och påförda massor schaktades bort med hjälp av grävmaskin under överinseende av arkeolog. I schakt två var det många ledningar. Sektioner rensades fram för hand och det insamlades fynd och ben för ¹⁴C-analys. Benet skickades in för ¹⁴C-analys till Ångströmlaboratoriet vid Uppsala universitet. Sektioner upprättades i skala 1:20 och höjden över havet mättes in. Schaktens och sektionernas lägen dokumenterades manuellt på en plan och digitaliserades i efterhand. Det togs digitala fotografier.

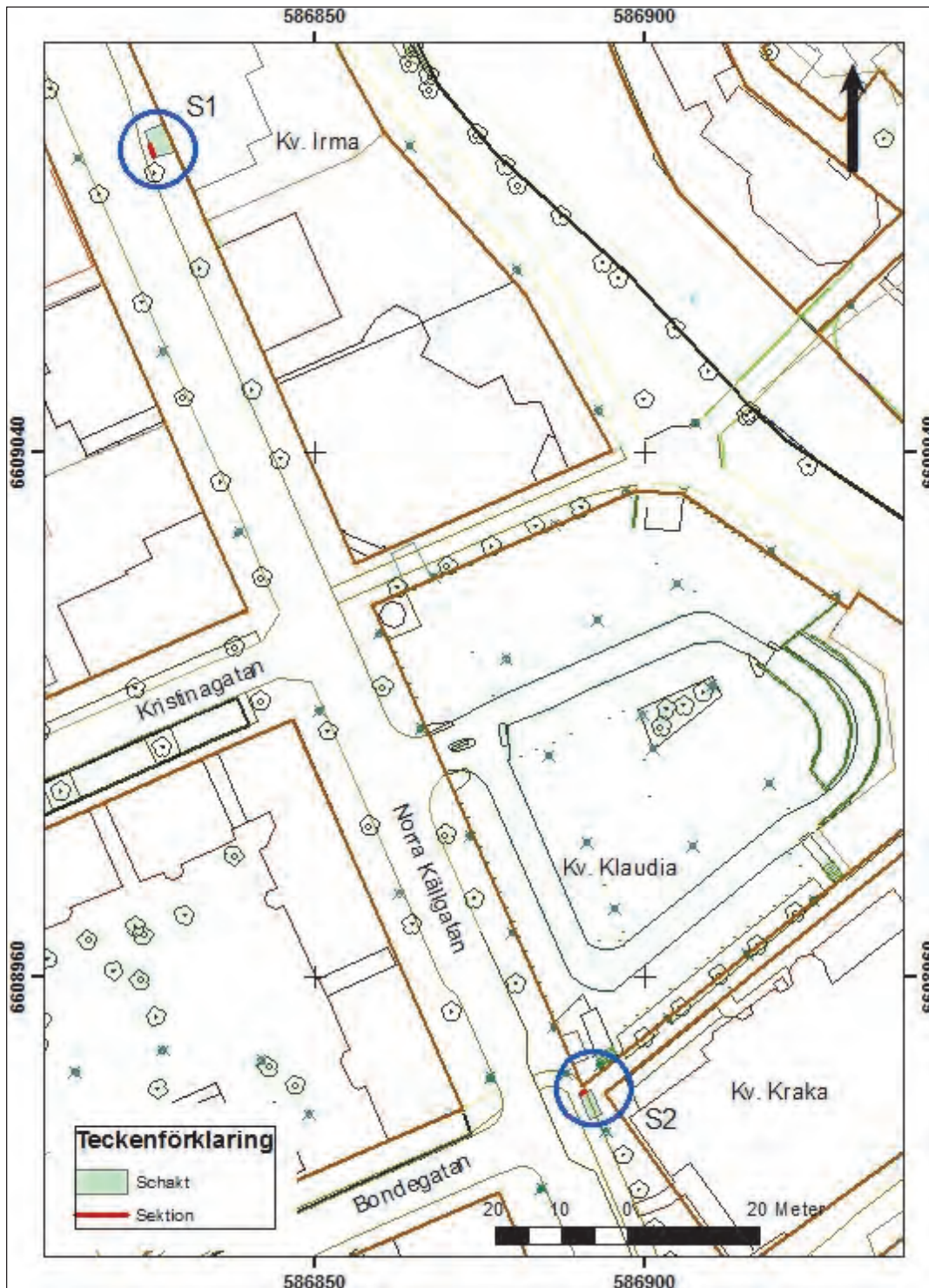

Figur 2. Västerås stad med kvartersindelning. Undersökningsplatsernas lägen i Norra Källgatan är markerade med röda ringar. I Kristinagatan (2) har det påträffats kulturlager från 1300–1400-tal. I Västgötegatan (3) och i kvarteret Klandia (4) har det framkommit kulturlager från 1200-talet. Vidare ses kvarteret Linnea (5) och Stadsparken (6) där det påträffats stadsbebyggelse från vikingatiden och medeltiden (Efter Gustafsson 1977).

Undersökningsresultat och tolkningar

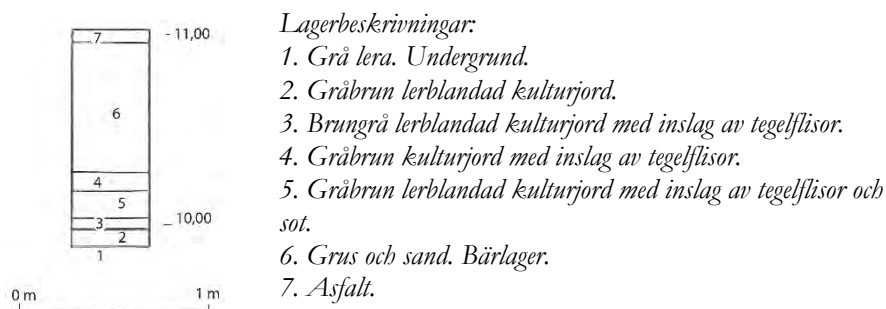
Två schakt togs upp och det framkom kulturlager i sektion i båda schakten.

Figur 3. Utdrag ur digitala fastighetskartan. Schakt 1 och 2:s lägen (S1 och S2) är markerade med blåa ringar. Sektionernas lägen är markerade med rött. Skala 1:1000.

Kulturlager från 1200-talet – schakt 2

Schakt 2 var ca 4×2 meter stort och togs upp nordväst om kvarteret Kraka, på den östra sidan av Norra Källgatan vid korsningen till Bondegatan (se figur 3:S2). I schaktet var det mestadels grus och sand. I den norra schaktväggen framkom kulturlager på en punkt och en sektion upprättades där (se figur 3, 4, 5 och 6). Kulturlagret var 0,4 meter tjockt. Inga anläggningar framkom och inga fynd påträffades. Avsaknaden av keramik av typen yngre rödgods uppfattades preliminärt under fältarbetet som en indikation på att kulturlagret var äldre än 1350-talet då den keramiktypen blev vanlig. Det insamlades ett djurben, del av en *metapodie*, d.v.s. mellanfotsben från en ko från lager 2 som ¹⁴C-daterades. ¹⁴C-analysen (se figur 7) visar att kon, med 95,4% sannolikhet slaktades någon gång under perioden 1205–1285 e.Kr. (kal. 2. sigma). Benet daterar lagret till 1200-talet.

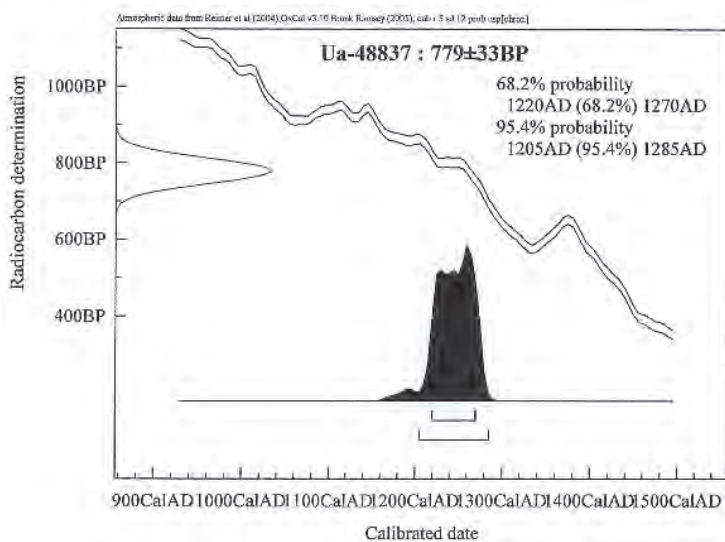
Figur 4. Sektion 2 sedd från söder. Ett ¹⁴C-prov insamlades från lager 2. Skala 1:40. Ritning av Jonas Ros.

Figur 5. Platsen för schakt 2 där det framkom kulturlager från 1200-talet. Fotografat från norr av Jonas Ros.

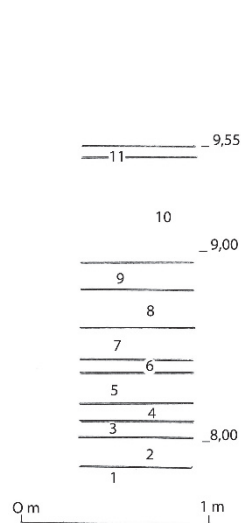
Figur 6. Norra Källgatan sett från norr. I bakgrunden ses schakt 2 där det framkom kulturlager från 1200-talet. Fotograferat av Jonas Ros.

Figur 7. Från schakt 2, lager 2 (se figur 4), insamlades ett djurben som ^{14}C -daterades till perioden 1205–1285 e.Kr. (kal. 2 sigma).

Kulturlager från 1700-talet – schakt 1

Schakt 1 var 4×3 meter stort och togs upp väster om kvarteret Irma på den östra sidan av Norra Källgatan i anslutning till en befintlig byggnad (se figur 2, 3:S1 och 9). Kulturlager fanns endast bevarat i den västra schaktväggen och en sektion upprättades där (se figur 8). Kulturlagret var ca 0,7 meter tjockt. I lager 2 påträffades en del av ett fat av yngre rödgods (fnr 1) som dateras till 1700-talet. I lager 2 påträffades en del av en kritpipa (fnr 2). I lager 3 framkom delar av ett fat av fajans (fnr 3) som dateras till 1800–1900-tal.

Figur 8. Sektion 1 sedd från öster. Skala 1:40. Ritning Jonas Ros.

Lagerbeskrivningar:

1. Ljusbrun lera. Undergrund.
2. Gråbrun sandblandad kulturjord med inslag av kalkbruk och tegelflisor. I botten av lagret påträffades delar av en kritpipa och yngre rödgods.
3. Brungrå lerblandad kulturjord med inslag av kalkbruk, tegelflisor och små stenar.
4. Brungrå ler- och sandblandad kulturjord med inslag av tegelflisor och vingtegel.
5. Grå lera blandad med kulturjord med inslag av stenar och tegelflisor. Påfört lager.
6. Gråbrun kulturjord med inslag av tegelflisor. Sot i toppen av lagret.
7. Brungrå ler- och sandblandad kulturjord med inslag av tegelflisor, grus och fläckvis röd sand.
8. Jord och lera. Påfört lager.
9. Jord med inslag av tegelflisor. Påfört lager.
10. Grus och sand. Påfört lager.

Figur 9. Platsen för schakt 1 sett från sydväst. I schaktet framkom kulturlager som dateras till 1700-talet. Fotograferat av Jonas Ros.

Utvärdering

I schakt 2 i korsningen mellan Norra Källgatan och Bondegatan framkom kulturlager som ¹⁴C-daterades till 1200-talet. Kulturlagret indikerar aktivitet på platsen och att det har funnits bebyggelse i närheten. Öster om schaktet 2 har kyrkan S:t Nikolai legat (se figur 2:1). I schakt 1, väster om kvarteret Irma framkom kulturlager som dateras till 1700-talet. I Kristinagatan har det i samband med en tidigare undersökning påträffats kulturlager som dateras till 1300-1400-tal (Alström 2010b). Gränsen för utbredningen av den medeltida staden har sannolikt legat strax norr om Kristinagatan i kvarteren Ingrid och Idun (se figur 2).

Förundersökningens syfte var att tillvarata kunskap som förväntades bidra till områdets historia och som kan bli till nytta för samhällsplaneringen genom att fastställa fornlämningens omfattning, karaktär och bevarandegrad. Det skulle presenteras en preliminär tolkning och datering av fornlämningen. Syftena har uppfyllts och vi har fått ny kunskap om områdets historia. Som redovisats skulle den arkeologiska undersökningen klargöra flera olika frågor. Som framgår av rapporten har dessa frågor besvarats.

Referenser

Otryckta källor

FMIS = Fornminnesregistret, se:
<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Ros, J. 1995. *Slottsgatan. Arkeologisk förundersökning. Slottsgatan (sträckan Skepparbacken – Stora gatan)*. Riksantikvarieämbetet UV Uppsala. Otryckt rapport.

Sjöo, R. 1989. *Västerås, stadsparken. Angående schaktkontroll för nyanläggande av fontän*. Västmanlands museum. Otryckt rapport.

Syse, B. 1985. *Rapport provundersökning. Kv. Irma och kv. Klaudia, Västmanland*, Riksantikvarieämbetet UV Mitt. Otryckt rapport.

Litteratur

Alström, U. 2014. "att den är urgammal och förmodligen kan räknas till rikets äldsta städer. Nytt dateringsunderlag för Västerås historia. Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Fornlämning Västerås 232:1, Stora Gatan, Stadsparken, Västerås Domkyrkoförsamling, Västerås kommun, Västmanlands län Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2013:83.

Alström, U. 2010a. "Man kan nu intet weta at berätta, en är denne Staden aldräförst blivt anlagd och upbygd..."Fornlämning Västerås 232:1, Västerås 1:1, Västerås stadsförsamling, Västerås, Västmanland. Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2010:5.

Alström, U. 2010b. *En ledningsdragnings i Kristinagatan, Västerås. Antikvarisk kontroll. Fornlämning Västerås 232:1. Kristinagatan, kv. Ingrid, Klara, Västerås stadsförsamling, Västerås kommun. Västmanland*. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2010:72.

Alström, U. 2002a. *Skomakargatan i Västerås. Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. RAÄ 232, Skomakargatan, Västerås stadsförsamling, Västmanland*. Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen Rapport 2002:A64.

Alström, U. 2002b. *Ett kabelschakt i Källgatan. Förundersökning i form av schaktningsövervakning. RAÄ 232. Norra Källgatan. Västerås stadsförsamling, Västmanland*. Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen Rapport 2002:A80.

Annuswer, B., Bergquist, U., Forenius, S. och Syse, B. 1990. *Västerås 1000 år i centrum*. Västerås kulturnämnds skriftserie nr 23. Stockholm.

Bergquist, U. 1996a. *Ett medeltida skomakeri vid Skomakargatan. Arkeologisk undersökning kv. Linnea. Västerås. Västmanland*. RAÄ. UV Uppsala. Rapport 1996:52. Uppsala.

Bergquist, U. 1996b. *Klaudia. Arkeologisk undersökning, kvarteret Klaudia, Västerås, Västmanland*. RAÄ UV-Uppsala Rapport 1996:50.

Gustafsson, J-H. 1977. *Västerås. Medeltidsstaden 4*. RAÄ Rapport. Stockholm.

Kumlien, K. 1971. *Västerås till 1600-talets början. Västerås genom tiderna II*. Västerås.

Ros, J. 2015, in press. *S:t Ilians kyrkogård i Västerås. Medeltida gravar i Citytunneln. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Västerås 232:1. Citytunneln, Hantverkargatan/kvarteret Knut. Västerås Domkyrkoförsamling, Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen kulturmiljövård Rapport 2014:24.*

Ros, J. 2010. *Västgötegatan i Västerås. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Västerås 232:1. Västgötegatan, Västerås Domkyrkoförsamling, Västmanland. Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2010:19. Västerås.*

Ros, J. (manus). *Vikingatida och medeltida stadsbebyggelse i Västerås. Tomtmark intill Slottsgatan. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Västerås 232:1. Stadsparken. Västerås Domkyrkoförsamling, Västerås kommun, Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2014:8.*

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projekt nr:</i>	KM14027, Norra Källgatan
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-1237-14, 2014-04-15
<i>Undersökningsperiod:</i>	24–25 april 2014
<i>Exploateringsyta:</i>	20 m ²
<i>Personal:</i>	Jonas Ros
<i>Belägenhet:</i>	Norra Källgatan, Västerås domkyrkoförsamling, Västerås kommun, Västmanlands län, Västmanland
<i>Ekonomisk karta:</i>	11G:17
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 16 30
<i>Koordinater:</i>	X6608938, Y586891
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningss metod:</i>	Manuellt från befintlig bebyggelse. Schakten digitaliserades i efterhand
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Två sektionsritningar i A4 format samt digitala fotografier förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning
<i>Fynd:</i>	Fynden F1-3 förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

BILAGOR

Bilaga 1. Fyndtabell

Fyndnr	Sakord	Material	Egenskap	Vikt. gr	Antal	Fyndomständighet
1	Fat	Keramik, yngre rödgoods	Pipleredkor, 1700-tal	9	1	Schakt 1, sektion 1, lager 2
2	Krittpipa	Bränd lera	Del av skäft, 1700-tal	2	1	Schakt 1, sektion 2, lager 2
3	Fat	Fajans	1800–1900-tal	2	1	Schakt 1, sektion 1, lager 3